

καὶ ἀλλήλων αἴτια εἶναι ἀδύνατον· οὐ τοίνυν εἰ μετὰ τοῦ Υἱοῦ (1) πρόεισι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προϊέναι ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰ δὲ μὴ, τῶν κτισμάτων οὐδὲν διοίσει τῶν διὰ λόγου Θεοῦ καὶ δυνάμεως καὶ σοφίας γεγεννημένων· Πάντα γάρ, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε (2). Ὁ ἄρα μὴ γέγονεν, οὐδὲ δι' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν ἀνάγκη. Ἐπειτα οὐχ οὕτω σοφία καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱός, ὡς Υἱός ἢ Λόγος· Υἱός μὲν γάρ καὶ Λόγος οὕτως ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ὡς μὴ ὄντος αὐτοῦ Υἱοῦ μηδὲ Λόγου (πρὸς τὸν Πατέρα γὰρ ὁ Υἱός ἀναφέρεται καὶ πρὸς τὸν λέγοντα ὁ Λόγος)· σοφία δὲ καὶ δύναμις οὕτως ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ αὐτοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως ὄντος, καὶ οὐ σοφοῦ καὶ δυνατοῦ μόνου· σοφία γάρ ἐστιν ἐκ σοφίας καὶ δυνάμεις ἐκ δυνάμεως, ὡσπερ Θεός ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτός· λέγεται δὲ τοῦ Πατρὸς σοφία καὶ δύναμις, ὡς ὅλην αὐτοῦ τὴν σοφίαν καὶ δύναμιν ἔχων, ὡς ἂν εἰκὼν ἀρχαίου. Ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδὲν ἥττον σοφία καὶ δύναμις· καὶ τοῦτο οὐδεὶς ἀντερεῖ τῶν τὰς Γραφὰς εἰδόντων· καὶ ἔτι κοινὰ καὶ οὐσιώδη τῶν ὁρίων εἰς προσώπων ταῦτα (3) τὰ ὀνόματα, καὶ ὁ Θεός δὲ Λόγουστίνος ἐν τῷ περὶ Τριάδος βιβλίῳ τούτοις συμμαρτυρεῖ· Εἰ τοίνυν σοφία καὶ δύναμις ἐκ σοφίας καὶ δυνάμεως τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, περιττὸν ἐστὶ καὶ μάταιον ἐρωτᾶν, εἰ μετὰ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως ὁ Πατὴρ προβάλλει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ μὴ τις αὐτὸ κτισμα βούλοιο κατασκευάζειν, καθάπερ εἴρηται· Ὁ Θεός τῆ σοφία ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἠτοιμίμισε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει. Ἀλλ' οὔτε διὰ μέσης σοφίας καὶ δυνάμεως ὁ Πατὴρ ἤλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσιν, ὡσπερ οὐδ' ἐπὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν, οὔτε διὰ μέσης Θεότητος ὄλως. Τῶν γὰρ κτισμάτων ἴδιον τὸ τοιούτον οἱ Θεολόγοι φασίν. Ἀμέσως ἄρα καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐπίσης ἄμφω προΐασιν, ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μετ' ἀλλήλων μὲν, οὐκ ἐξ ἀλλήλων δὲ, οὐδ' ὄλως ἐκ θατέρου θατέρου.

ΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ.

Ἡ σοφία ἐστὶ μὲν οὐσιώδες καὶ κοινὸν ὄνομα τῆ Τριάδος· ἐστὶ δ' ὅμως καὶ τῶν ἰδίᾳ τῷ Υἱῷ ἀποδομένων. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἡ δύναμις. Διὸ καὶ φάμεν, ἐν σοφίᾳ τὰ πάντα τὸν Πατέρα δεδημιουργηκέ-

(1) Υἱοῦ habet Mon. 256, omitt. Mon. 27, f. 250 a, Vatic. f. 204 a.

(a) Hic, ut Bessarionis responsum suadet, nonnulla ommissa in textu sunt. Legendum fortasse: Si vero per Filium est Spiritus, nihil, etc.

(b) Ita Patres communiter, ex quibus Augustinus, De Trinitate vii, c. 1: *Pater et Filius sunt una sapientia, quia una essentia, et sigillatim sapientia de sapientia, sicut essentia de essentia* (De quo loco vide Thomam, Summæ p. 1, q. 50, a. 5, ad 1). Sapientiam ex sapientia Filium quoque vocat Eriphanus in Ancorato, p. 75. Notatū digna sunt, quæ Patres concilii Tolotani XV, a. 688 (vide Mansi Conc. t. XII, p. 10, 11) animadvertunt circa dictum: *Voluntas genuit voluntatem, sicut et*

esse impossibile est. Non ergo necesse est, si cum Filio prodit; etiam ex Filio prodire Spiritum sanctum. Sin autem (a) nihil differet a creaturis, quæ per Dei Verbum et virtutem sapientiamque factæ sunt. *Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Quod ergo factum non est, id neque per ipsum esse habeat necesse est. Deinde non eo modo Filius est Patris sapientia et virtus, quo est Filius vel Verbum. Filius enim et Verbum Patris eo modo est, ut Pater non sit Filius neque Verbum (ad Patrem); namque refertur Filius et ad dicentem Verbum); sapientia autem et virtus sic est Patris, ut et ipse Pater sit sapientia et virtus, et non solum sapiens et virtute præditus. Sapientia enim est ex sapientia et virtus ex virtute, sicut Deus ex Deo et lumen ex lumine (b); dicitur autem Patris sapientia et virtus tanquam totam ejus sapientiam et virtutem possidens, sicut imago exemplaris. Sed et Spiritus sanctus nihilominus sapientia et virtus est; et hoc nemo Scripturarum gnarus negabit. Atque communia et essentialia divinarum personarum esse hæc nomina, etiam divus Augustinus opere de Trinitate hisce simul attestatur. Si igitur sapientia et virtus ex sapientia et virtute Patre procedit Spiritus sanctus, supervacaneum et inane est interrogare, an cum sua ipsius sapientia et virtute Pater producat Spiritum sanctum, si nemo eam creaturam ostendere velit, secundum quod scriptum est: *Deus in sapientia firmavit terram, præparavit cælos in prudentia.* Sed neque per mediam sapientiam et virtutem Pater devenit ad Spiritus sancti processionem, sicut neque ad Filii generationem, neque per mediam deitatem universim. Hoc enim creaturarum proprium theologi dicunt. Immediate ergo et ex ipsa essentia Patris ambo æqualiter progrediuntur, Filius et Spiritus sanctus, ac cum se invicem, non vero ex se invicem, neque prorsus alter ex altero est.

NICÆNI.

Sapientia quidem essentielle et commune nomen est Trinitatis; est tamen ex iis quoque, quæ seorsim et proprie Filio attribuntur (c). Eo modo res se habet cum nomine *virtutis*. Ideo etiam

(2) Joan. 1, 3.

(3) ταῦτ' Mon. 27 f. 250 a. Vat. f. 204 b.

sapientia sapientiam, a se antea, uti exponunt, secundum essentiam usurpatum, quod contra objectiones quasdam strenue defendunt.

(c) De lege appropriationis vel accommodationis nominum absolutorum ad personas disputant theologi cum D. Thoma Sum. p. 1, q. 50, a. 7 et 8; Richardo a S. Victore in opusculo De appropriatis et cæteris in l. 1 Sent., dist. 51. Hæc doctrina tota Patribus innititur, ex quibus videndus Augustinus, De Trinit. vi, 40; Hilarius, De Trinit. ii, 1; Leo M., serm. 2 et 3 de Pentecoste. Vide quæ supra ad cap. 1, can. 1, animadvertit auctor noster.

dicimus, in sapientia Patrem universa condidisse vel per sapientiam produxisse mundum, per hæc nomina Verbum et Filium intelligentes. Neque quando Dei sapientiam audimus, aliud quiddam intelligimus præter Filium. Deum enim qui dicit sapientiam, is totam sane Trinitatem indicabit, Dei vero sapientiam emanans Filium omnino significat; quemadmodum etiam Deum charitatem dicimus tres personas, Dei vero charitatem Spiritum sanctum. Quamobrem quando Latini dicunt consistendum esse ex Patre Filioque esse Spiritum, quia Pater cum sua sapientia ac simul cum ea Spiritum producit, non hæc communem intelligere oportet, sed propriam Filio attributam. Ac frustra a te, quæ in secunda parte hujus argumenti dicta sunt, prolata fuerunt nihil omnino ad scopum facientia. Quæ vero dicis, procedere quidem Spiritum cum sapientia sive cum Filio, non vero ex ipso, assertionem quamdam ponens dicis, nullam vero eogenentem rationem inducis. Quenam enim est necessitas, si Spiritus non sit Filii principium, neque principium sancti Spiritus esse Filium? Quia, dices, impossibile est ea quæ simul et secundum idem ex quopiam procedunt, etiam sibi invicem principia esse. Sed quid tu sub voce *sibi invicem principia* intelligas, id ipse noveris; nos vero sibi invicem principia esse non dicimus. Nam fieri nequit ut utrumque utriusque et principium et principiatum sit; hoc enim Græcorum sermo voce *sibi invicem principia* intelligere vult; alterutrum vero alterutrum principium esse, licet etiam secundum idem ex quodam alio producantur, nihil vetat. Nam radius et lumen simul et secundum idem ex sole sunt; attamen lumen per radium et quodam modo ex radio est; et per tonitru fulgur, licet tonitru et fulgur nubium densitatem et simul ad invicem confricationem causam habeant. Oportet enim crassis hisce et utcumque similibus exemplis ea quæ supra naturam sunt propter eos qui crassioris sunt ingenii, subigere. Tu vero etiam bis circa evangelicum dictum: *Omnia per ipsum facta sunt* peccas, non intelligens, quid inde concludas. Nos vero, qui in primo tuo argumento sufficienter te ostendimus hallucinatum, illis contenti sumus. Spiritum vero, si per sapientiam, hoc est per Filium, producat, nihil differre a creaturis et per mediam distantiam quid produci proprium creaturarum esse, id nescio an et aliis placeat præter te; imo clare novi id nemini sapientum probari. Manifestat vero et fides Deum quidem Patrem prædicans et Deum vero Filium et Spiritum sanctum consistens, et tamen eos non cum creaturis (apage cum blasphemia ista!) collocans. Quid enim magis Spiritus creatura foret, si ex Filio, quam Filius et Spiritus, si ex Patre? Ex essentia et non ex essentia Dei esse scimus doctores creaturæ et non creaturæ statuere causam, non

ναί, ἢ διὰ τῆς σοφίας τὸν κόσμον προαγαγεῖν, τὸν Λόγον τε καὶ Υἱὸν διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων νοου-
τες. Οὐδὲ ἔστιν ὅτε Θεοῦ σοφίαν ἀκούοντες ἄλλο τι
νοοῦμεν ἢ τὸν Υἱόν. Θεὸν μὲν γὰρ σοφίαν τι
εἰπὼν ὅλην αὐτὴν τὴν Τριάδα δηλώσειεν, Θεοῦ δὲ
σοφίαν φθεγγόμενος τὸν Υἱὸν πάντως ἐσήμανεν
ὡσπερ καὶ Θεὸν μὲν ἀγάπην τὰ τρία φάμεν πρὸς-
ωπα, Θεοῦ δὲ ἀγάπην τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς
ὅταν Λατῖνοι φῶσι τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
εἶναι ὁμολογεῖν δεῖν, διὰ τὸ τὸν Πατέρα μετὰ τῆς
ἐαυτοῦ σοφίας καὶ σὺν αὐτῇ ἅμα τὸ Πνεῦμα προ-
γαγεῖν, οὐ σοφίαν τὴν κοινὴν ταύτην νοεῖν δεῖ, ἀλλὰ
τὴν ἰδίαν τῷ Υἱῷ ἀποδιδομένην. Καὶ μάτην σοὶ
τὰ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τούτου τοῦ ἐπιχειρήματος
εἰρημένα ἀπέβριπται, οὐδὲν ὅλιω ποιοῦντα πρὸς τὸ
προκείμενον. Ἄ δὲ φῆς, ἐκπορεύεσθαι μὲν τὸ
Πνεῦμα μετὰ τῆς σοφίας ἤτοι τοῦ Υἱοῦ, οὐ μέντοι
ἐξ αὐτοῦ, θέσιν τινὰ τιθέμενος λέγεις, οὐδεμίαν
ἀνάγκην εἰσάγων. Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ μὴ τὸ Πνεῦ-
μα τοῦ Υἱοῦ αἰτιον, μηδὲ τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Πνεῦ-
ματος ἀρχὴν; Ὅτι, φήσεις, τὰ ὁμοῦ καὶ κατὰ
ταυτὸν ἐκ τινος προϊόντα καὶ ἀλλήλων αἰτια εἶναι
ἀδύνατον. Ἀλλὰ τί μὲν σὺ διὰ τοῦ ἀλλήλων αἰτια
νοεῖ; αὐτὸς ἂν εἰδείης· ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων αἰτια
εἶναι οὐ φάμεν. Οὐ γὰρ δυνατόν ἐκάτερον ἐκατέρου
αἰτιὸν τε καὶ αἰτιατὸν εἶναι· τοῦτο γὰρ λόγος ὁ
Ἕλληνας διὰ τοῦ ἀλλήλων αἰτια δηλοῦν βούλεται·
ἑκάτερον δὲ Πατέρου αἰτιον εἶναι, κἂν καὶ κατὰ
ταυτὸν ἐκ τινος ἄλλου προάγειντο, οὐδὲν κωλύει (1).
Ἢ τε γὰρ ἀκτὶς τό τε φῶς, ἅμα καὶ κατὰ ταυτὸν ἐξ
ἡλίου ὄντα, ὁμῶς τὸ φῶς διὰ τῆς ἀκτίνος καὶ τινὰ
τρόπον ἐκ τῆς ἀκτίνος ἐστὶ καὶ διὰ τῆς βροντῆς ἢ
ἀστραπῆς, καίτοι βροντὴ τε καὶ ἀστραπὴ τὴν νε-
φῶν πυκνότητά τε καὶ ἅμα πρὸς ἀλλήλας συντριψεν
αἰτιον ἔχοντα. Δεῖ γὰρ τοῖς πεχέσι τούτοις καὶ
ὀπωσοῦν ὁμοίως παραδείγμασι τὰ ὑπὲρ φύσιν διὰ
τούς τὴν διάνοιαν παχυτέρους ὑπάγειν. Σὺ δὲ καὶ
δὶς περὶ τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν τό· Πάντα δι' αὐ-
τοῦ ἡγένετο, ἀμαρτάνεις, μὴ συνιείς, τί ἐνετύθεν
συμπεραίνεις. Ἡμεῖς δ' ἐν τῷ πρώτῳ σου ἐπιχει-
ρήματι ἱκανῶς σε ἐλέγξαντες ἀπατώμενοι ἐκείνοις
ἀκούμεθα. Ὅτι δ' εἰ διὰ σοφίας, τοῦ Υἱοῦ δηλαδὴ,
τὸ Πνεῦμα προάγειτο, οὐδὲν ἂν διενέγκοι τῶν κτι-
σμάτων, καὶ τὸ διὰ μέσης θεότητος τι προαχθῆναι
τῶν κτισμάτων ἴδιον εἶναι, οὐκ οἶδα μὲν, εἰ καὶ
ἄλλοις συνδόξει πλὴν σοῦ· μάλλον δὲ σαφῶς (2) οἶδα
μηδενὶ τῶν σοφῶν συνδοκεῖν· δηλοῖ δὲ καὶ ἡ πίστις
Θεὸν μὲν τὸν Πατέρα πρεσβεύουσα, καὶ Θεὸν δὲ τὸν
Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογοῦσα, καὶ ὁμοί-
αυτοῦς οὐ μετὰ τῶν κτισμάτων (ἄπαγε τῆς βλα-
σφημίας!) τιθεμένη. Τί (3) γὰρ μάλλον τὸ Πνεῦμα
κτίσμα, εἰ ἐξ Υἱοῦ, ἢ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, εἰ ἐκ
Πατρὸς; Τὸ ἐξ οὐσίας καὶ μὴ οὐσίας Θεοῦ εἶναι
ἴσμεν τοὺς διδασκάλους, κτισματος καὶ μὴ κτισμα-
τος αἰτιον τιθεμένους, οὐ τὸ ἐκ Πατρὸς μόνου ἢ ἐκ
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι: Τὰ μὲν οὖν κτίσματα τὰ μὴ
ἐκ τῆς θείας οὐσίας εἶναι, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐκ

(1) Mon. 27, f. 250 b. κωλύειν.

(2) Mon. f. 251 a. σοφῶς.

(3) Marc. f. 87 b. ἢ τί.

929

τὸ εἶναι παρηγμένα, αὐτὸ τοῦτο κτίσματα εἶναι. Ἄ ex Patre solo vel ex Patre et Filio esse. Quod igitur creaturæ non ex Dei essentia sunt, sed ex non esse ad esse producte, hoc ipsum est, quod creaturas eas facit et a divina removet natura; Spiritus vero sanctus, qui ex essentia Patris et Filii est, consubstantialis est ipsis et Deus, licet etiam ex Patre et Filio sit. Et nihil prorsus veritati obesse poterunt ratiocinationes tuæ nihil firmum habentes.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. ΙΖ' (ΑΔ') (9).

Ἢ τι ἐπὶ πλειόνων ἐνικῶς ἐν τοῖς θεοῖς προσώποις λέγεται, ἢ οὐσία πάντων; ἢ οὐσιωδῆς ἔστιν. Ὡς γὰρ ἐν ἔστι πάντη, καθ' ὃ τῶν λοιπῶν ἕκαστον τῶν προσώπων χωρίζεται, οὕτως καὶ ἐν ἔστι πάντη, καθ' ὃ τὰ τρία ἐκρίνονται. Τοῦτο δ' ἔστιν ἢ μία τῶ ἀριθμῶ οὐσία ἢ τὰ τῶν οὐσιωδῶς αὐτῇ προσόντων, εἴτε ἢ μία θεότης ἢ ἢ μία δύναμις ἢ ἢ μία ἐνέργεια. Λέγουσαν γὰρ θεὸν ἐκ θεοῦ τὸν υἱόν, καὶ ἄμφω θεὸν ἓνα, φῶς ἐκ φωτός, καὶ ἄμφω ἐν φῶς, σοφίαν ἐκ σοφίας, καὶ ἄμφω μίαν σοφίαν, δύναμιν ἐκ δυνάμεως καὶ ἄμφω μίαν δύναμιν. Καὶ οὐδὲν ἄρα εὐνοῦται ἐν εἶναι τὰ θεῶν πρόσωπα, εἰ μὴ καθὼς ἐστὶν ἐν εὐνοῖς ἐν. Τοῦτο δ' ἔστιν οὐσιωδῆς. Εἰ τούτων καὶ τὸ προσβάλλειν ἐν ἔστιν ἐν Πατρὶ καὶ υἱῷ, ἢ κοινωνήσας τοῦτου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐσιωδῶς γε ὄντος, καὶ ἔσται καὶ αὐτὸ προσβάλλον ἕτερον θῆπου πρόσωπον, ἢ οὐσιωδῶς τινὲς ἀλλότριον ἐν, οὐκ ἄλλοθιον ἐστὶ καὶ τῆς οὐσίας ἀλλότριον ἔσται. Τοῦτων ὁπότῃρον ἐν βούλουτο τοῖν βαρβάρων, ἐλέσθουσιν οἱ λατῖνοι, καὶ ἄμφω δὲ ἐκτραπέμενοι τὴν αὐτῶν διόξην ἀπολιπέτωσαν πρότερον, ἥτις ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ ταῦτα ἀπάγει.

ΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ.

Ὡς εὐδαίμονες οἱ σὲ ἀχοῦντας διδάσκαλον! Ὅσοις αὐτοῦς ἐπιχειρήμασιν ἀσφαλίξῃ· ὅσοις λόγους αὐτοῦς καταφράττεις! Δύναιτ' ἐν καὶ μάλα γαυριῶντες (2), φεῦ τῶν συλλογισμῶν τῆς ἀνάγκης! φεῦ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ πλῆθους! φεῦ τῆς πυκνότητος τῶν νοημάτων τοῦ σοφοῦ τούτου διδασκάλου! βοῶν. Οὕτω πολλὰ τὸ ἐν ποιεῖς καὶ περιττὰ αὐτὰ ἀναστρέφεις (3), ἀδολεσχηῶν, παλιολογῶν, τὰ αὐτὰ λέγειν πολλάκις, οἰόμενος ἄλλα. Δεῖ γὰρ, ὡς οἶμαι, ἀγνοίας σε μᾶλλον ἢ μοχθηρίας ἐγκαλεῖν τὰ ληθῆ λέγειν βουλομένους. Ἄλλ' ἡμεῖς πρὸς ταῦτα ἀρκοῦντες ἐν τε τῷ πρώτῳ, ἐν τε τῷ δευτέρῳ καὶ ἐνδεκάτῳ σου τῶν ἐπιχειρημάτων εἰπόντες (ταυτὰ γὰρ ἐν ἐκείνοις εἰπόν ἐφθασας), ἐκεῖ τοὺς ακροατὰς παραπέμπομεν, οὗς παιθομένους ἡμῖν τε καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἄμφοῖν σοι τούτοις ἀπαλλάττομεν τοῖν βαρβάρων; σὲ κάτω κείμενον ἐλευθῶς ἐκεῖ καταλείποντες, μὴ δύναμενον ἐκείθεν πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς διᾶδειν (4), ἴσως δὲ καὶ

(1) Mon. 236 f. 303 est cap. 33.

(2) Mon. 27 f. 251 b. γαυριῶντες.

(3) Mon. cit. ἀντιστρέφεις. Marc. f. 88 a: ἀντι-

(4) Vide de his S. Thomam, p. 1, q. 59, a. 3; et Petavium De Trinitate, l. iii, c. 9, § 9, viii c. 9, §§ 8-15.

EPHES. C. XVII (XXXIV).

Si quid de pluribus in divinis personis dicitur singulariter (a) vel essentia omnino est vel essentialis. Sicut enim unum est omnino, secundum quod qualibet reliquarum personarum separatur, ita et unum omnino est, secundum quod ille tres ununtur. Hoc vero est una numero essentia vel quid eorum, quæ essentialiter ipsis adsunt; ut v. gr. una voluntas vel una virtus vel una operatio. Dicimus enim Deum ex Deo Filium et ambo Deum unum, lumen ex lumine et ambo unum lumen, sapientiam ex sapientia et utrumque unam sapientiam, virtutem ex virtute et utrumque unam virtutem. Secundum nullam itaque rem unam esse possunt divina persone, nisi (a) secundum quod in ipsis unum est. Hoc autem et essentialis. Si igitur etiam producere unum est in Patre et Filio, aut communicabit in hoc etiam Spiritus sanctus cum eis, cum essentialis sit, et erit ipse aliam quampluram producens personam, aut si ab essentiali quodam alienus est, manifesto ab essentia quoque alienus erit. Ex his duobus barathris utrum voluerit eligant Latini; si vero utrumque adversantur, suam prius sententiam derelinquant, quæ necessario ad hæc deducit.

NICÆNI.

Quam beati sunt qui te gloriantur magistro! Quot eos argumentis munis et instruis! Quot eos rationibus armas! Possent sane et quam maxime superbientes exclamare: O necessitatem syllogismorum! O argumentorum multitudinem! O densitatem conceptuum sapientis hujus magistri! Adon unum multa facis et superflua ipsa convertis, garricens, eadem repetens et sapius dicens, alia ea existimans. Oportet enim, ut puto, ignorantie magis quam malicie te incusent qui veritatem dicere volunt, sed nos ad hæc sufficientes in primo, decimo et undecimo tuorum argumentorum respondimus (eadem namque in illis jam dixisti), atque illic auditores ac lectores remittimus, quos si nobis et veritati obsequuntur; ab utroque tuo barathro liberamus, te humili jacentem misere illic relinquentes, qui non potes exinde ad veritatis lucem aspicere, et fortasse etiam non vis: et siquidem voluisses rectiores rationes audire, vel etiam recto intuitu esses, στρέφῃ.

(1) Ita Vat f. 206. a. Marc. f. 88 a; Mon. cit.

n barathro quoque et ipse liberatus fuisses. Me namque cogis nunc te malitiæ incusare, cum paulo ante ignorantiam tibi exprobraverim.

EPHES., G. XVIII (XXXV).

Si ex essentia Patris Filius et Spiritus, ex essentia vero Patris et Filii Spiritus solus secundum Latinos, non ergo eorundem causa est essentia Patris et essentia Patris et Filii. Quæ autem non eorundem causa sunt, ea neque eadem prorsus sunt. Ergo aliud est essentia Patris et aliud essentia Patris et Filii; necessario vero etiam essentia Spiritus sancti aliud est. Multæ ergo in divina Trinitate sunt essentiæ. Hoc autem est blasphemum atque a ratione alienum.

NIGENI.

Libenter te interrogarem, quo pacto intelligas medium tuum terminum, videlicet eorundem causas, dum dicis, quæ non eorundem cause sunt, non esse eadem. Si quidem eadem numero dicis, propositio tua major (a) falsa est; possunt enim quædam non eorundem numero cause esse et tamen existere, eadem etiam in rebus hisce creatis. Allos enim numero est Socrates a Platone et tamen Sophroniscus et Ariston eadem ad invicem sunt quatenus homines; et ea quæ in te est ars grammatica, quæ præstantes hæc rationes parturivit, quæ non idem numero ad invicem existunt, tamen eadem numero cum se ipsa est; hoc vero exemplum magis quam prius illud in rem propositam quadrat. Si vero non eadem intelligis specie, minor propositio mentitur. Nam Filius et Spiritus eadem sunt specie. Quamobrem tibi etiam hic parasyllogismus ipsum hoc quod revera est ostensus est, parasyllogismus et inane prorsus argumentum. Aut quid nos prohibet quominus tua ratiocinia sequentes dicamus: « Si ex essentia Patris Filius atque Spiritus, Filius vero et Spiritus non sunt eadem, non ergo eorundem causa existit essentia Patris; quæ vero non eorundem causa non sunt eadem; Patris ergo essentia non est eadem secum ipsa? » At nonne, præterquam quod impium, etiam

(a) Syllogismus talis est: Quæ non eorundem cause, ea neque eadem prorsus sunt. Sed essentia Patris et Filii non est eorundem causa, quorum

(1) Mon. f. 252 a: ἀνοίας.
(2) In Mon. 256 l. 305 est cap. 36.

μη βουλόμενον· ὡς εἰ γὰρ ἡβουλήθης τῶν ἀληθεστέρων ἀκροάσασθαι λόγων, καὶ ἀντιθέλειας καὶ τοῦ βαράθρου καὶ αὐτὸς ἂν ἀπηλλάγης. Ἀναγκάζεις γὰρ με νῦν σε μοχθηρίας αἰτιάσθαι μικρῶν πρόσθεν ἀγνοίας (4) ἐγκεκληκότα.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. ΙΗ' (ΔΕ') (1).

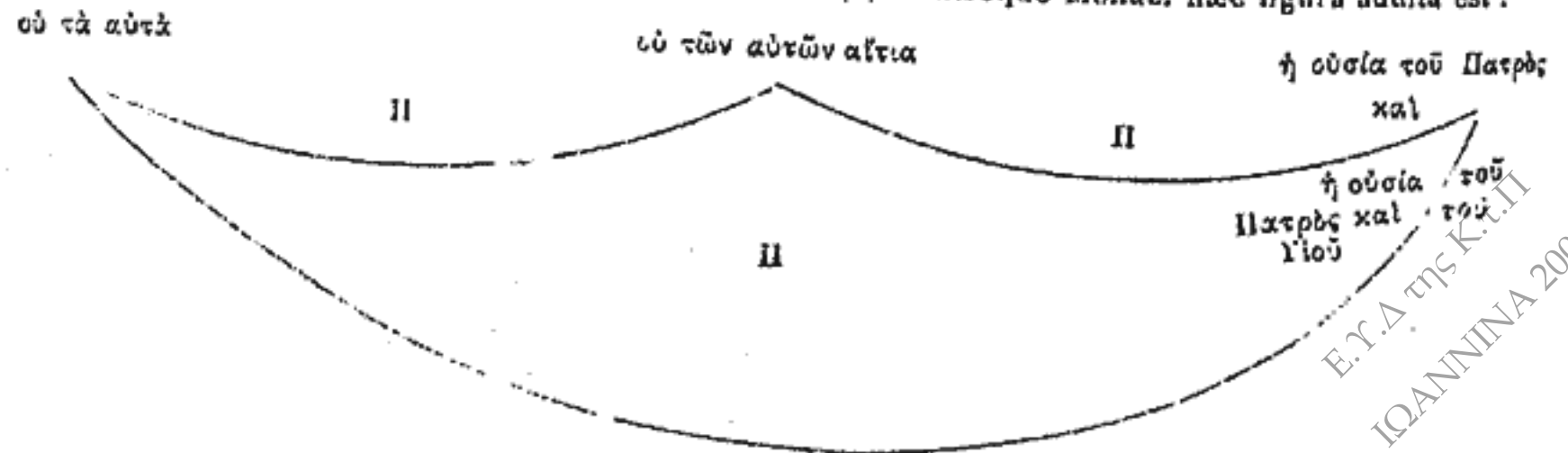
Εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα μόνον κατὰ τοὺς Λατίνους, οὐκ ἄρα τῶν αὐτῶν αἰτία ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· τὰ δὲ μὴ τῶν αὐτῶν αἰτία οὐδὲ τὰ αὐτὰ πάντως· ἄλλο ἄρα ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλο ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· ἐξ ἀνάγκης δὲ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἄλλο. Πολλὰ ἄρα οὐσαὶ ἐν τῇ θεῇ Τριάδι· τοῦτο δὲ βλάσφημον (2) καὶ παράλογον (3).

ΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ.

Ἰδέως ἂν σε ἐροίμην πῶς τὸν μέσον σου τοῦτον ὄρον τὸ τῶν αὐτῶν αἰτία νοεῖς, τὰ μὴ τῶν αὐτῶν αἰτία οὐ τὰ αὐτὰ εἶναι λέγων. Εἰ μὲν γὰρ ταυτὴ τῷ ἀριθμῷ φῆς, ἡ μείζων ψευδής· δύναται γὰρ τινὴ μὴ τῶν αὐτῶν ἀριθμῷ αἰτία εἶναι καὶ ὅμως εἶναι ταυτὰ κατὰ τῶν κτιστῶν τούτων πραγμάτων. Ἄλλος γὰρ ἀριθμῷ Σωκράτης Πλάτωνος καὶ ὅμως Σωφρονίσκος καὶ Ἀρίστων ταυτὰ ἀλλήλοις ἢ ἀνθρώποι· ἢ τε ἐν σοὶ γραμματικῇ τούτους εἴη τοὺς γενναίους τεκοῦσα λόγους οὐ ταυτὴν ἀριθμῷ εἶναι· ἀλλήλοις ὅμως ἡ αὐτὴ ἐστὶν ἀριθμῷ ἐκαστῇ· τοῦτο δὲ καὶ μᾶλλον τοῦ προτέρου παραδείγματος τῷ προκειμένῳ ἀρμόζει. Εἰ δὲ μὴ ταυτὰ τῷ εἶδει νοεῖς, ἡ ἐλάττων ψεύδεται· Υἱὸς γὰρ καὶ Πνεῦμα ταυτὰ τῷ εἶδει εἰσίν. Ἄρα σοὶ καὶ οὗτος ὁ παρασυλλογισμὸς αὐτὸ τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν ὧν ἐφάνη παρασυλλογισμὸς τε καὶ μάταιος λόγος. Ἢ τί καὶ ἡμεῖς κωλύει τοῖς σοῖς ἀκολουθοῦντας λόγοις. « Εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, λέγειν, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ ταυτὰ, οὐκ ἄρα τῶν αὐτῶν ἐστὶν αἰτία ἡ τοῦ Πατρὸς οὐσία· τὰ δὲ μὴ τῶν αὐτῶν αἰτία οὐ ταυτὰ· ἢ τοῦ Πατρὸς ἄρα οὐσία οὐχ ἡ αὐτὴ ἐστὶν ἑαυτῇ; Ἀλλὰ μὴ πρὸς τῷ ἀσεβεῖ καὶ ἀδιανοήτῳ ἢ ταῦτα λέγειν; Τί δὲ σοὶ καὶ δύναται τὸ τὴν θεῖαν οὐσίαν εἰς οὐσίαν Πατρὸς καὶ (οὐσίαν) Πατρὸς καὶ

essentia Patris. Ergo essentia Patris et Filii non est eadem ac essentia Patris.

(3) Mon. 256; ἀτοπον.
(4) In utroque Monac. hæc figura addita est:

Υιοῦ διακρίνειν, καὶ τὴν μὲν Υἱοῦ, τὴν δ' Υἱοῦ καὶ Πνεύματος αἰτίαν τίθεσθαι; Οὐκ ἀκούεις τῶν θεολόγων βοώντων, οὐσίαν μῆτε γεννᾶν μῆτε γεννᾶσθαι; Κατ' αὐτὴν μέντοι τὸν Πατέρα γεννᾶν καὶ τὸν Πατέρα τε καὶ τὸν Υἱὸν προβάλλειν τὸ Πνεῦμα εὐσεβῶς (1) τε καὶ ἀρμοζόντως (2) λέγεται. Σὺ δὲ ταῦτα διαστέλλεις μὴ δυνάμενος τῆν ἄλλως ἄπερ ἂν ἐπέλθοι (3) σοι φθέγγη.

ae couvenienter dicitur (b). Tu autem cum discernere ista non valeas, superficialiter ac vane quidquid in buccam tibi venerit eloqueris.

ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. ΙΘ' (ΛΖ') (4)

Εἰ ὁ μὲν Πατὴρ αἴτιος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος μόνον, τὰ δὲ μὴ τῶν αὐτῶν αἰτία οὐδὲ τὰ αὐτὰ πάντως, οὐκ ἄρα ἓν καὶ τὸ αὐτὸ αἴτιον ἐπὶ τῆς θείας Τριάδος, ἀλλὰ δύο τὰ αἰτία, καὶ μάτην οἱ Λατῖνοι τὰς δύο ἀρχὰς ψεύγουσι (5).

ΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ.

Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς λεπτότητος ἔχεται τῆρ πρὸς ἑαυτοῦ καὶ τῶν πολλάκις μὲν ὑπὸ σοῦ εἰρημένων, πολλάκις δὲ ὑφ' ἡμῶν ἐληλεγμένων ἐστίν· ἀσυλλόγιστος ἐξ καὶ οὗτος, ὡς ὁ πρὸς αὐτοῦ λόγος. Τὸ γὰρ ταῦτόν ἐν τῆ μέσῳ, εἰ μὲν τὰριθμῶν λαμβάνοιτο, τὴν μείζω, εἰ δὲ τῆ εἶδει, τὴν ἐλάττω ψευδῆ ποιεῖ καὶ τὰ παραδείγματα ἐξεθήκαμεν ἀνωτέρω. Δυσάργιαν δὲ οὐδαμῶς συμπεραίνει, κἂν εἰ ἐπὶ πᾶσιν ἠήθευσεν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ εἶεν ἓν αἴτιον ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἢ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ἀλλ' εἰσὶν ἓν τῆ εἰδικῆ ἀρχῆ, ἣτις ἐστὶν ἡ θεία οὐσία, καθ' ἣν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀριθμῶν ἐν ἀμορῶν οὔσαν τὸ Πνεῦμα παράγουσι· καὶ τοῦτ' ἀρκεῖ πρὸς τὸ μίαν ἀρχὴν εἶναι θεότητος, ὡσπερ καὶ μίαν ἀρχὴν κτίσεως ἡ Τριάς, καίτοι Τριάς οὔσα, διὰ τὴν μίαν καὶ τὴν

(a) Hanc propositionem cum Petro Lombardo, lib. i Sent. dist. 5; et S. Thoma, i, qu. 50. a. 5, omnes scholastici propugnant, *essentia* absolute et abstracte pro deitate accepta. Sic innititur generali principio, relativa de absolutis et abstractis predicari non posse, eique veritati, immanentes actiones personis esse tribuendas. Jam concilium Lateranense iv in cap. *Damniamus* (Decret. c. 2, De summa Trin., 1, 2) dixerat: *Summa illa res* (essentia, quae veraciter est Pater et Filius et Spiritus sanctus), *non est generans neque genita nec procedens*. Effatum istud Marcus quosdam Ephesius agnovit in sessione 19 concilii Florentini (Hard., t. IX,

(1) Ita Marc. f. 80 a; Monac. 27 f, 252 b, εὐσεβῶς.

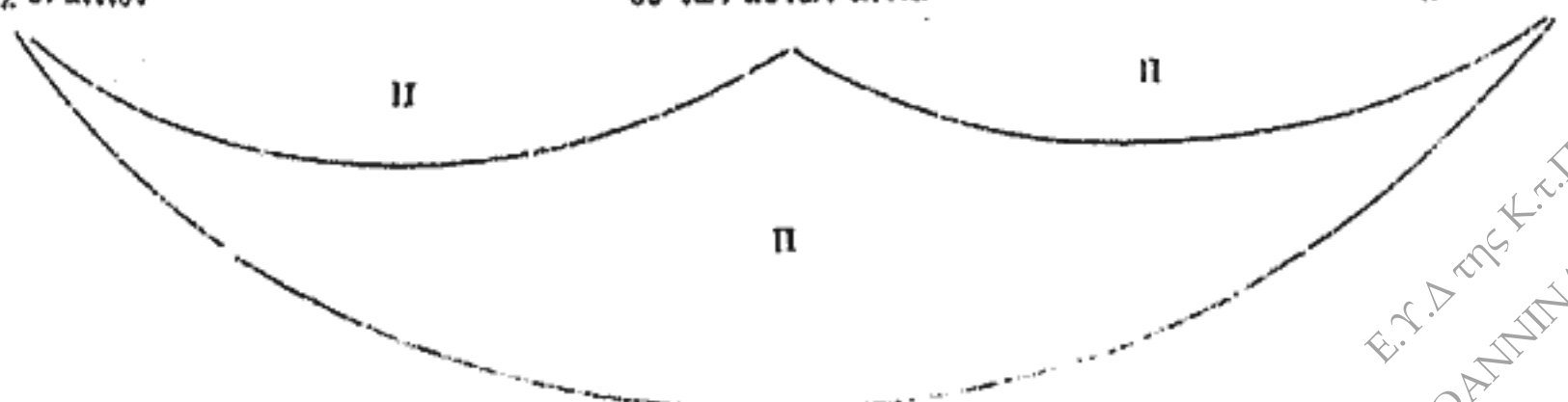
(2) Monac. ἀρμοζόντως.

(3) Ita Marc.; Monac. ἐπέλθῃ.

οὐκ ἓν αἴτιον

οὐ τῶν αὐτῶν αἰτία

ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς

Π

D Spiritus, Filius solius Spiritus causa est; ergo Pater et Filius non eadem prorsus sunt, neque igitur una eademque causa.

(4) In Monac. 256 f, 305 b est cap. 37 et ultimum; reliqua duo argumenta infra descripta in eo codice desunt.

(5) In fine legitur hoc schema.

D Filius autem Spiritus causa duntaxat; quæ autem non eorundem causæ, neque eadem prorsus sunt, non itaque una eademque causa in divina Trinitate est, sed duæ causæ; atque frustra Latini duo principia vitant.

EPHES. C. XIX (XXXVI).

NICÆNI.

Hoc quoque argumentum ejusdem levitatis est ac præcedens et ex illis est, quæ sæpe a te dicta, sæpe vero a nobis refutata sunt. Vitiosa vero est etiam hæc ratio, ut ea quæ illam præcedit. Nam vox *idem* in medio (a), si quidem sumatur numero, majorem; si vero *specie*, minorem propositionem falsam reddit; atque exempla superius exposuimus. Principii autem dualitatem nullo modo concludit, etiam si in omnibus vera foret ista ratio. Nam si etiam non sint una causa Pater et Filius qua Pater et Filius, attamen unum sunt principio specifico, quod est divina substantia, secundum quam unam eademque numero in utroque existentem Spiritum producant; et hoc sufficit, ut unum principium deitatis sit, sicut etiam unum rerum crea-

p. 278), licet haud pauca eidem minime consentanea sæpe protulerit.

(b) Est nimirum *essentia principium quo vel per quod* Pater gignit et Pater Filiusque spirant, dum persona est *principium quod*, ut præclare docet Joannes Theologus in concilio Florentino, sess. 19, pag. 274, 282 et alias, sicut et Bessario supra cap. 4.

(c) Syllogismus est: quæ non sunt eorundem causæ, hæc nec eadem prorsus sunt; sed Pater et Filius non sunt eorundem causæ, quia ille Filius et Spiritus, Filius solius Spiritus causa est; ergo Pater et Filius non eadem prorsus sunt, neque igitur una eademque causa.

iarum principium est sancta Trinitas, licet sit Trinitas, propter unam eandemque trium personarum voluntatem. Et piis nullum amplius negotium hæc faessunt.

EPHES., C. XX (XXXVII).

Filli denominatio duo hæc significat: et habitudinem ad Patrem, secundum quam esse ab eo habet, et cum eo consubstantialitatem; nam omnis filius patri consubstantialis est. Idem deducitur ex generationis nomine. Nam et causam unde habet esse, et consubstantialitatem declarat opportune. Non ita vero appellatio Spiritus sancti, neque appellatio processionis. Verum quando audimus *Spiritum Patris*, donum quoddam Patris intelligimus, quod ad nos pervenit, nos sanctificat et in nobis operatur. Dicit enim Dominus: *Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*. Unde et *Spiritus Filii* idem Spiritus dicitur; nam commune amborum donum est, ut beatus quoque Augustinus dicit. Quando autem audimus *Spiritum, qui ex Patre procedit*, hic causam, unde habet esse, et ipsam hypostasim accipimus; non vero etiam consubstantialitatem. Neque enim nomen Spiritus neque processionis nomen id valet. Quapropter theologo quando simpliciter causam, unde esse habet, declarare volunt, *Spiritum qui ex Patre procedit* dicunt, ab ipso Domino hoc edocti, non semiperfecto et minus pleno prædicantes, neque principium propius prætermittentes (apage cum hac absurditate!); quando autem simul et consubstantialitatem propagare volunt, tunc et illud *per Filium* addunt et *ex Patre per Filium procedentem* dicunt; ac si dicerent: Non absque Filio, neque in natura a Filio diversa, sed simul cum generatione intelligitur etiam processio. Unde divus Maximus ait *per Filium genitum ineffabili modo procedentem*, qui sane non addidisset *genitum*, nisi hoc voluisset intelligere. Sed etiam reliquos id sentire, testis est ipse Maximus in epistola ad Marinum Cypri presbyterum dicens, eorum temporum Romanos non causam Spiritus facere Filium, sed ut significant, inquit, eum *per Filium prodire et sic naturæ absque ulla diversitate conjunctionem declarent* (a). Ridicula vero Latinorum theologia propius principium ex voce *per Filium* intelligens et Patrem principium remotius, et non proximum hypostasis Spiritus sancti statuens, quemadmodum Eunosum per Seth ex Adamo dicimus, venerandi Nyssoni Gregorii vocem (b) non audit, quæ dicit Filii mediationem et ipsi unigeniti rationem servare et Spiritum

(1) Τοῦ, non τὸ hic et in sequentibus legitur.

(2) Scil. προσηγορία.

(3) Mon. ἐννοήσαμεν.

(4) Mon. ἡμῶν.

(5) Matth. x. 20.

(6) Mon. f. 253 a: τοῦ.

(7) Monac.: τῇ νοήσει νοεῖσθαι.

(a) Vide in tomo superiori Greg. Cpl. Apol. contra Marci Ephesii Confessionem, cap. 4.

αὐτὴν τῶν τριῶν θέλησιν. Καὶ οὐδὲν περαιτέρω τοῖς εὐσεβέσι πολυπραγμονεῖται.

ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Κ' (ΛΖ').

Ἡ τοῦ Υἱοῦ προσηγορία δύο ταῦτα σημαίνει· τὴν τε πρὸς τὸν Πατέρα σχέσιν, καθ' ἣν τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ ἔχει, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ὁμοούσιον· πᾶς γὰρ υἱὸς τῆς πατρὸς ὁμοούσιος. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐκ τῆς γεννήσεως· τὴν τε γὰρ αἰτίαν ὅθεν ἔχει τοῦ (1) εἶναι, καὶ τὴν ὁμοουσιότητα παρίστασιν ἱκανῶς. Οὐχ οὕτω δὲ καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (2), οὐτε μὴν ἡ τῆς ἐκπορεύσεως· ἀλλ' ὅταν μὲν ἀκούσωμεν *Πνεῦμα Πατρὸς*, διῶρόν τι τοῦ Πατρὸς ἐνοήσαμεν (3) εἰς ἡμᾶς φθάνον καὶ ἡμᾶς ἀγιάζον καὶ ἐν ἡμῖν ἐνεργοῦν. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν* (4) *τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν* (5). Ὅθεν καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα τὸ αὐτὸ λέγεται· κοινὸν γὰρ ἐστὶ διῶρον ἀμφοῖν, ὡς καὶ ὁ μακάριος φησὶν λόγουστίνοσ. Ὅταν δὲ ἀκούσωμεν, *Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον*, ἐνταῦθα τὴν μὲν αἰτίαν ὅθεν ἔχει τοῦ εἶναι, καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτὴν ἐξελάβομεν· οὐ μέντοι καὶ τὸ ὁμοούσιον· οὐτε γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος φωνή, οὐτε μὴν ἡ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦτο δύναται. Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι ὅταν μὲν τὴν αἰτίαν ἀπλῶς ὅθεν ἔχει τοῦ εἶναι παραστήσῃ βουλωνται, *Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον* λέγουσιν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τοῦτο παρεληφότες, οὐχ ἡμιτελῶς θεολογοῦντες, οὐδὲ τὸ ἐγγύτερον αἰτιον παραλιμπάνοντες (ἀπαγε τῆς ἀτοπίας!)· ὅταν δὲ ὁμοῦ καὶ τὴν ὁμοουσιότητα δηλοῦν ἐθέλωσι, τότε καὶ τὸ (6) δι' Υἱοῦ προστιθέασιν καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον λέγουσιν, ὡσαυτεῖ λέγοντες· Οὐκ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ἑτερουφυῶς παρὰ τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἅμα τῇ γεννήσει νοεῖται (7) καὶ ἡ ἐκπόρευσις. Ὅθεν καὶ ὁ θεὸς φησὶ Μάξιμος δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον (8), οὐκ ἂν προσθεῖς τοῦ γεννηθέντος, εἰ μὴ τοῦτο νοεῖν ἠθεύλετο. Ὅτι δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τοῦτο νοοῦσι, μάρτυς (9) αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Μαρίνον Κύπρου πρεσβύτερον ἐπιστολῇ (10) τοῖς τότε Ῥωμαίους λέγων οὐκ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ποιεῖν, ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προῖέναι δηλώσωσι, καὶ ταύτην τὴν συναφὴν τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστήσωσιν. Ἡ δὲ νῦν καταγέλαστος τῶν Λατίνων θεολογία τὸ ἐγγύτερον αἰτιον ἐκ τοῦ δι' Υἱοῦ νοοῦσα καὶ τὸν Πατέρα πορρωτέρου αἰτιον καὶ οὐ προσεχὲς τιθεῖσα τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπόστασις, ὡσπερ δὴ τὸν Ἐνῶς διὰ τοῦ Σηθ ἐκ τοῦ Ἀδάμ λέγομεν, τῆς μὲν τοῦ σεπτοῦ Γρηγορίου τοῦ

(8) Maximus in aureum candelabrum apud Zachariam. Citatur locus a Becco, Gr. orth. t. II, p. 537, 538.

(9) Monac.: μάρτυς.

(10) Vide verba apud Gregor. in Marci Confessionem, cap. 4.

(b) Vide Gregorium, op. cit. cap. 1.

Νύσσης φωνῆς οὐκ ἀκούει λεγούσης, ὅτι ἡ τοῦ Α υλου a naturali ad Patrem habitudine non excludere, gradus autem atque descensiones in sancta Trinitate inducit, ac Patrem quidem statuit supremum et principium primum, Filium vero inferiorem et principium secundum veluti quoddam murale medium inter Patrem et Spiritum, sanctam demum Spiritum inlimum et principatum duntaxat; et sic in tritheismi barathrum decidit, divinas personas circumseribit et Spiritum quasi nepotem consiluit.

ΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ.

Σὺ μὲν τὸ Πατρὸς λέγεσθαι Πνεῦμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἄλλο σημαίνειν οἰόμενος ἢ τὸ ἐκ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ἀπὸ σαυτοῦ καὶ τῆς ἰδίας κοι- λίας φθέγγῃ, μηδεμίαν μήτ' ἐκ τοῦ λόγου ἀνάγκην, μήτε τῶν διδασκάλων παράγων ἀξίωμα· διὸ καὶ εἰκότως οὐδέ τις σοὶ προσίξει τὴν νοῦν. Ἴμεῖς δὲ τοὺς διδασκάλους ἅπαντας ἔχοντες ταυτὸ οἰομένους τὸ τὸ Πνεῦμα Πατρὸς εἶναι λέγεσθαι καὶ ἐκ Πα- τρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ τὸ δὴ μεῖζον, τὸ Υἱοῦ εἶναι Πνεῦμα καὶ τὸ ἐξ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι (εὐρήσει δ' αὐτὸ βουλόμενος Ἰλάριον, Ἰερώνυμον, Ἀμβρό- σιον, Λύγουστινον, Γρηγόριον Διάλογον λέγοντας διαρρήδην, καὶ τῶν ἡμετέρων δὲ καὶ Ἀνατολικῶν Βασιλείων, τὸν Νύσσης Ἰρηγόριον, Κύριλλον, Ἐπι- φάνιον καὶ τοὺς ἄλλους, εἰ καὶ μὴ οὕτω σαφῶς)· ταῦτ' οὖν αὐτοὶ ἔχοντες καὶ τοὺς λόγους δὲ πολλὰ- κίς εἰπόντες ἐν ἄλλοις τῶν αὐτῶν οὐκ ἐπιστρέφόμεθα ἰσχυρῶν. Ἐπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ἐν οὐ πένυ τοι νοεῖς Λύγουστινον· δῶρον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντα· οὐδὲ οἶδας, ὡς δῶρον μὲν ἐκεῖνος ἀμφοῖν αὐτὸ λέγει αἰωνίως τε (3) καὶ ἀχρόνως καὶ οὐ- σιωδῶς εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ἀμφοῖν δῶρον εἶναι, δεῖ ἐξ ἀμφοῖν ἀδελῶς ἐκπορεύεσθαι, οὕτω καὶ τῶ βήματι λέγων. Καίτοι τίς ἂν ἄλλον τῶν ἐκεῖνου φωνῶν βελτίω ἐξηγητὴν ζητήσειεν, ἐκεῖνον κατα- λιπὼν; Εἶ δὲ καὶ ὅτι τὴν σωτήριον περὶ τοῦ Πνεύ- ματος διδασκαλίαν ἀτελή κατὰ σὲ οὕσαν οἱ Πατέ- ρες τελειώτερον ἀπέδωκαν (4) δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι φάμενοι. Ὡς καταγέλαστα καὶ παι- δαριώδη τῷ ὄντι φθέγγῃ ἰ "Ὅστ' εἰ μὴ με ἡ πρὸς τὸν αἰτησάμενον τούτοις σου τοῖς λογουδρλοῖς ἀντει- πεῖν τοῦτο μὲν αἰδῶς, τοῦτο δὲ ἐπαγγελία κατεῖ- χεν, πάλαι ἂν ἢ ἀπορρίψας ἢ διαρρήξας (5) ἢ ἐμ- πρήσας ταυτί σου τὰ γραμματεῖα ἀπηλλάγην πραγ- μάτων. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα μὴ σημαίνειν τὴν ὁμοουσιότητα φῆς, τὸ δ' ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τοῦτο καὶ μάλα δηλοῦν· ὥστε ἀναίτιοι μὲν οἱ περὶ τὸν Ἀρειον κατὰ σὲ, ἀναίτιοι δὲ (6) οἱ περὶ Μακεδόνιον καὶ Εὐνόμιον καὶ Ἀέτιον, ἄλλης οὐσίας παρὰ τὸν Πατέρα τὸ Πνεῦμα οἰόμενοι, μήπω μὲν τῶν διδασκάλων τὸ δι' Υἱοῦ προσθέντων

NICÆNI.

Tu quidem dum putas quod Spiritus sanctus di- citur Spiritus Patris, aliud significare quam ex Patre ipsum procedere, a temetipso et ex proprio arbitrio loqueris, neque ullam ea ratione cogentem demon- strationem, neque doctorum auctoritatem produ- cens; ideo et probabiliter nemo tibi animum advertet. Nos autem qui doctores omnes habemus idem consentes tum Spiritum Patris esse dici tum ex Patre procedere, et, quod majus est, Filii esse Spiritum et ex Filio procedere (reperiet autem qui voluerit Hilarium, Hieronymum, Ambrosium, Au- gustinum, Gregorium Dialogum diserte hoc di- centes, et ex nostris et Orientalibus Basilium, Gregorium Nyssenum, Cyrillum, Epiphanium et ceteros, etsi non ita perspicue), nos, inquam, qui hæc omnia habemus et rationes sæpe adduximus in aliis, nihil curamus tuas ratiocinationes. Insuper testatur quoque Augustinus, quem non plane intel- ligis in eo quod Spiritum donum Patris et Filii vo- cat, atque ignoras eum donum amborum esse Spiritum dicere æternaliter et absque tempore et essentialiter, atque ideo eum amborum donum esse, quia ex ambobus æternaliter procedit, ita ad verbum dicens. Quanquam quis alium vocem Fi- lii interpretem meliorem quæret illum prorsus prætermittens? Præclare vero, quod Servatoris de Spiritu sancto doctrinam, quæ secundum te im- perfecta est, perfectius Patres excoliverunt, per Filium Spiritum procedere asserentes. Quam ridi- cula et puerilia revera eloqueris! Unde nisi me erga eum, qui sagitavit, ut hisce tuis ratiocinationibus occur- rere, et reverentia et promissio retinisset, jam dudum, vel abijciendo vel lacerando vel combu- rendo hæc tua scripta me ab hac re expedivissem. Nam ex Patre procedere Spiritum non significare consubstantialitatem contendis, procedere autem ex Patre per Filium eam denotare vel maxime. Unde innocentes secundum te sunt Arii assectæ, inno- centes vero etiam Macedonii, Eunomiū atque Aetii sectatores, qui diversæ a Patre substantiæ Spiritum censuerunt, cum nondum audiverint doctores, qui

(1) Mon. : αὐτό.

(2) Vide Nysseni verba apud Gregor. Cpl. in Marci Confess., cap. 1.

(3) Mon. Γ, 254 a : τό.

(4) Mon. ἀπέδωσαν.

(5) Sic recte Marc. I. 91 a; Mon. : ἀπορρίψαι ἢ διαρρήξαι.

(6) Καὶ add.

illud *per Filium* addiderunt (nam hi qui id dixerunt illis erant posteriores, sed ex Evangelio duntaxat vocem *procedere* didicerint. Nam quod ipse Filius mittit Spiritum, quod Spiritus a Filio accipit, quod quaecumque audiverit docturus erat, quod et Spiritus veritatis dicitur, neque ad consubstantialitatem Patris et Filii et Spiritus sancti, neque ad ostendendum Filium Spiritus sancti causam tibi ducere videntur, licet id visum fuerit doctoribus multo te, ut et ipse dices, præstantioribus. Testem vero advocas etiam quamdam Maximi ad Marinum epistolam, quæ nusquam in vetustis codicibus reperitur (non potes enim eam ostendere ullibi Maximi libris insertam), attamen et ipsa pro nobis est. Nam Filium non esse Spiritus causam et ipsi possumus dicere, causæ nomen augustius secundum Græcorum sermonem accipientes, quo apud ipsos semper principalem et fontalem causam designat, consubstantialitatem vero præpositionem *per* significare atque id, quod ex Filio vel per Filium est Spiritus, attestatur, si quidem illius vocis meminerimus a Beo moti Basilii: *Non enim quæ fraterno sibi nexu juncta sunt, consubstantialia dicuntur, sed quando causa et quod ex causa existentiam habet, ejusdem nature existant, dicuntur consubstantialia.* Quare et hæc tua ratio concessa est et frustra multarum absurditatum Latinorum incusas, cum ipse torpissimo in illas sis delapsus.

EPHES. C. XXI (XXXVIII).

Incidit in quemdam Latinorum doctorum pro ipsis scribentem, non oportere dicere *ex Patre per Filium Spiritum sanctum*, cum sic duo eaque differentia forent principia, alterum propius, alterum remotius, *sed ex Patre et Filio*, sicut, ait, in Symbolo quoque additum est, ut tanquam unum principium Pater et Filius intelligantur Spiritus sancti (a). Si igitur ita res se habet, sicut ille dicit, primo quidem ipsis excidit illa tanto studio propugnata concordia cum nostris doctoribus, neque amplius in dictione *per Filium* proximum principium intelligendum est, neque præpositio *per* loco *ex* usurpanda, ut quidam ex nostris apostatis nugati sunt. Deinde et sic, si personæ distinctæ sanctum Spiritum producant, et altera quidem a semetipsa hoc habet, altera vero ex altera hoc nata est, duo omnino principia exinde erunt; atque cum ita præpositionem *per* perdididerint per semetipsos, neque duas causas effugerunt hoc pacto; imo etiam suum placitum dissonans et cum scipso pugnans atque omni ex parte incohærens et insubsistens demonstrarunt.

(1) Mon. προσμαρτυρεῖν.

(2) Mon. ὑπάρχει.

(3) Vide Basilii eadem verba citata ex ep. ad canonicas apud Allat. Vind. syn. Ephes., c. 36,

(a) Haud pauci erant Latini, qui de dictione *per Filium* durius judicarent. Jam sæculo octavo libri Carolini III, 3, in Tarasio Constantinopolitano (Mansi, I. XII, p. 4124), vituperarunt, quod Spiritum ex Patre *per Filium* procedere confessus fuerit, et non dixerit quoque *ex Filio*. Non absimilia uror-

Ἀκηκοότες (ναῖότεροι γὰρ ἐκείνων εἶσιν οἱ τοῦτο εἰπόντες), μόνον δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ ἐκπορευέσθαι ἀκηκοότες. Τὸ γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν αὐτὸ πέμπειν, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα, τὸ ἕσα ἂν ἀκούσῃ διδάξειν, τὸ καὶ Πνεῦμα ἀληθείας λέγεσθαι καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, οὐδὲν σοι οὔτε πρὸς τὴν ὁμοουσιότητα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὔτε πρὸς τὸ καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι αἰτίαν τοῦ Πνεύματος φέρειν δοκεῖ· καίτοι τοῖς διδασκάλοις σου πολλῆ γὰρ βελτίοισιν, ὡς καὶ αὐτὸς φαίης, δοκοῦν. Μαρτυρῆ δὲ καὶ τινὰ Μαξίμου πρὸς Μαρτίνον ἐπιστολὴν μηδαμοῦ τῶν ἀρχαίων βιβλίων εὕρισκομένην (οὗ γὰρ ἔχεις αὐτὴν ἐγγεγραμμένην καὶ τοῖς Μαξίμου βιβλίοις δεῖξαι), οὕσαν δὲ ὁμοῦ καὶ αὐτὴν πρὸς ἡμῶν. Αἰτίαν γὰρ μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος καὶ αὐτοὶ φαίημεν ἂν, τὴν αἰτίαν στενώτερον κατὰ τὴν Ἑλλήνων φωνὴν ἐκλαμβάνοντες, ἢ παρ' αὐτοῖς ἀεὶ τὴν ἀρχοειδῆ αἰτίαν σημαίνει· τὸ δὲ ὁμοούσιον τὴν διὰ σημαίνουσαν καὶ τὸ ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα προσμαρτυρεῖ (1), εἴπερ ἐκείνης τῆς τοῦ Θεοβόημονος Πασιλείου μεμνήμεθα φωνῆς λέγοντος· Οὗ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται· ἀλλ' ὅταν τὸ αἰτίον καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου τὴν ὑπαρξιν ἔχον, τῆς αὐτῆς ὑπάρξεως (2) φύσεως, ὁμοούσια λέγεται (3). Ὡστε σοι καὶ οὗτος ὁ λόγος διασείσεται καὶ μάτην πολλῶν ἐγκαλεῖς ἀτοπημάτων Λατίνους, αὐτὸς ὢν ὁ τοῦτοις ἀσχηστά περιπίπτων.

ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. ΚΑ' (ΑΙΨ').

Ἐγένετο γὰρ τινὲς τῶν Λατινικῶν διδασκάλων ὑπὲρ αὐτῶν γράφοντι, ὅτι οὐ χρὴ λέγειν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (οὕτω γὰρ δύο τὰ αἰτία καὶ διαφέροντα ἔσται· τὸ μὲν ἐγγύτερον, τὸ δὲ πόρρωτερον), ἀλλ' ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καθάπερ ὦν καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ προστέθειται, ἵνα ὡς ἐν αἰτιῶν Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς νοῆται (4) τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰ οὖν οὕτως ἔχει, καθάπερ ἐκεῖνός φησιν, πρῶτοι μὲν αὐτοῖς διέπεσεν ἡ σπουδαζομένη δὴθεν συμφωνία πρὸς τοὺς παρ' ἡμῶν διδασκάλους, καὶ οὐκέτι λοιπὸν ἐκ τοῦ δι' Υἱοῦ τὸ προσεχὲς αἰτίον νοητέον, οὐδὲ τὴν διὰ ληπτέον ἀντὶ τῆς ἐκ, ὡς τινες τῶν ἐξ ἡμῶν ἐκπεσόντων ἐλήρησαν. Ἐπειτα καὶ οὕτως, εἰ διακεκριμένα πρόσωπα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προάγουσι (5), καὶ τὸ μὲν παρ' ἑαυτοῦ τοῦτ' ἔχει, τὸ δ' ἐκ τοῦ ἑτέρου λαβὼν, δύο πάντως αἰτία κἀντεῦθεν ἔσται, καὶ τὴν διὰ παρ' ἑαυτῶν ἀπολέσαντες τὰς δύο ἀρχὰς οὐδ' οὕτως ἐξέφυγον· ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀσύμφωνον καὶ πρὸς ἑαυτὸ μαχόμενον καὶ πανταχόθεν ἀσύστατον ἔδειξαν.

p. 172, 173 et supra a Bessarione in fine, cap. 3.

(4) Mon. f. 254 b, νοῖται.

(5) Verbum προάγουσι supplevimus; in Monac. codice certe deest et lacuna evidenter apparet.

sus sunt, quæ Hugo Etherianus contra Græcorum opposita, l. II, c. 9, scribit: *Latinus ei quidem, qui asserit Spiritum existentiam habere ex Filio vel ex Patre, consentit; dicentem vero: ex Patre per Filium, et non subintelligentem: ex Filio, aspernat.*

ΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ.

Α

NICÆNI

Οἱ μὲν Λατῖνοι, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ἡμῖν πλατύτερον εἴρηται, πρὸς τὴν ἰσότητά τε καὶ ὁμοιότητα, μᾶλλον δὲ ταυτότητα τῆς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προβολῆς ἀφορῶντες τὴν ἐκ πρόθεσιν μᾶλλον τῆς διὰ δοκιμάζουσιν, ἐκείνην φεύγοντες, οὐ διὰ τὸ δύο ἀρχὰς εἰσάγειν, ὡς φησὶ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀτέλειαν καὶ τὸ ὀργανικὴν τινα σημαίνειν αἰτίαν. Εἰσι μὲντοι γε οἱ καὶ αὐτῇ χρῶνται, σπανιότατα μὲντοι· καὶ μάρτυς ὁ μέγας Ἰλιάριος ἀρχαιότατός τε καὶ σοφώτατος τῶν Λατινικῶν διδασκάλων καὶ Πατέρων γενόμενος. Γραῖκοί δὲ καὶ Ἰβραϊκοὶ οἱ Πατέρες τε καὶ διδάσκαλοι τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ σχέσιν καὶ τάξιν καὶ τὸ ἐκείθεν αὐτὸν πάντα ἔχειν δηλοῦν περὶ πλεονοσῶν ποιησάμενοι τῇ διὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον χρῶνται, οὐδ' αὐτοὶ ὁμῶς παντελῶς τὴν ἐκ ἐξορίσαντες. Καὶ παρήμι παραγαγεῖν μαρτυρίας ὡς πᾶσι γνωρίμους. "Ὅθεν εἰκότως τῶν Γραϊκῶν οἱ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀποκλίναντες ὡς Χριστιανοὶ τε καὶ εὐγνωμόνες τοὺς διδασκάλους ἀλλήλοις συμφωνοῦντας δεῖκνυμέν' ὡς τοῦτο ἀναγκαιότατον ὄν τῇ πίστει καὶ οὐδ' ἄνευ πᾶσαν ἂν ἡμῶν τὴν εὐσέβειαν εὐχομένην καὶ τὴν διὰ τῇ ἐκ ταυτὸν φεμὲν δύνασθαι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ἔχοντες τοῦτο βουλόμενον, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰδείξαμεν. Οὐδὲ καινὸν οὐδὲν, εἰ Λατῖνοι μὲν πρὸς ἄλλο βλέποντες ἄλλο φασί, τῶν Γραϊκῶν δ' οἱ διδάσκαλοι ἄλλων εἴνεκα λόγων ἕτερα, μὴ μὲντοι ἐναντία, ἀλλὰ πρὸς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα φέροντα ἄμφω. "Α καλῶς ποιῶντες οἱ ἐκ σοῦ καὶ τῶν σοὶ ὁμοίως ἐσκοτισμένων εὐτυχῶς ἐκπισόντες, μᾶλλον δὲ ἀναστάντες (ἢ ἐκ τοῦ σκότους γὰρ καὶ τοῦ ψεύδους ἐκπτωσις πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ φῶς· ἐστὶν ἀπόκλισις καὶ ἀπόβλεψις καὶ εὐτυχῆς ἕντως ἀνάστασις)· καλῶς οὖν οὗτοι γε καὶ εὐσεβῶς ποιῶντες συμβαίνοντά τε καὶ ἁμόφωνα ἀλλήλοις ἐκ τε τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἐκ τε τοῦ τῶν ἁγίων ἀξιώματος ὀρμώμενοι ταῦτα δεικνύουσιν. "Ὅθεν ἡμεῖς μὲν οὔτε τὴν διὰ καὶ τὸ μετὰ τῆς ἐκ ἐστὶν ἐφ' ᾧ ἰσοδύναμον αὐτῆς ἀπόλλυμεν, οὔτε εἰς δυαρχίαν ἐκπίπτομεν. Εἰ γὰρ καὶ δύο πρόσωπα ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ἀλλὰ τὸ εἰδικὸν αἰτίον, ἢ θεία οὐσία δηλαδὴ, καθ' ἣν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐν αὐτοῖς οὖσαν ἄμφω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προβάλλουσιν, ἐν καὶ ταυτὸ ἀριθμῶ, καὶ διὰ τοῦτο μία ἐστὶν ἀρχή, ὡσπερ καὶ τῆς κτίσεως ἡ Τριάς οὖσα αἰτία, οὐ τρία ὁμῶς εἰσὶν αἰτία, καίτοι τρία τῇ ἀριθμῶ οὖσα, ἀλλ' ἐν τε καὶ πάντῃ ἐν διὰ τὸ ταυτὸν τε καὶ ἐνιαῖον τῆς θείας θελήσεως (δεῖ γὰρ μὲ πολλὰκις ταυτὰ λέγειν πρὸς τὸν ἀεὶ τὰ αὐτὰ ἀνακυκλῶντα). Οὔτε δὲ διὰ τοῦτο ἔψεται κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐκωθας ἐπιφέρειν, καὶ οἱ λόγοι εἴρηται, οὔτε καὶ ἡ αὐτὸ προβάλλειν τὸ Πνεῦμα, ἢ ἄλλης φύσεως εἶναι. Καὶ τούτους γὰρ τοὺς ἀσθενεῖς ἐλύσαμεν λόγους· καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱός ἐκ Πατρὸς κατὰ τὴν θεῖαν οὐσίαν γεν-

Latini quidem, ut alibi a nobis fusius dictum est (a), ad æqualitatem et similitudinem, imo potius identitatem spirationis Spiritus sancti ex Patre et Filio respicientes præpositionem *ex* magis probant, quam præpositionem *per*, hancque fugiunt, non quasi inde duo inducerentur principia, ut ais, sed propter imperfectionem et quia organicam (instrumentalem) quamdam causam significat. Sunt tamen et ex iis qui ista utuntur, rarissime tamen; et testis est magnus Hilarius, qui et vetustissimus et sapientissimus inter Latinos doctores Patresque fuit (b). Græci vero atque Græcorum Patres et doctores Filii ad Patrem habitudinem et ordinem atque quod a Patre omnia habet declarare majoris facientes præpositione *per* ut plurimum utuntur, neque tamen ipsi præpositionem *ex* omnino excludunt. Omitto testimonia producere utpote cunctis nota (c). Quamobrem merito ii Græcorum qui ad veritatem transivimus, ut Christiani et intelligentia præditi doctores sibi invicem concordantes ostendimus, utpote quod maxime necessarium sit fidei et quo adempto omnis nostra religio corruiat. Et præpositionem *per* idem valere dicimus ac præpositionem *ex* in proposita materia, etiam magnum Basilium habentes id docentem, ut in superioribus demonstravimus (d). Neque novum ullo modo est, si Latini ad aliud respicientes aliud dicunt, Græcorum vero doctores, aliarum rationum gratia, alia, non tamen contraria, sed ad eandem conclusionem deducunt utraque. Quæ recte agentes ii, qui a te et ab iis qui tibi similiter tenebris involuti sunt, feliciter defecerunt, quos lapsos dieis, qui autem revera resurrexerunt (nam defectio a tenebris et a mendacio ad veritatem ac lumen declinatio est et revera felix resurrectio), recte, inquam, agentes isti ac religiose facientes consona et concordantia sibi invicem tum ex ratione ipsa, tum ex sanctorum auctoritate commoti demonstrant. Unde nos quidem neque præpositionem *per* et ejus in nonnullis cum præpositione *ex* æquipollentiam perdimus, neque in principiorum dualitatem incidimus. Si enim ei duæ personæ sunt Pater et Filius, attamen causa specifica, divina videlicet essentia, secundum quam unam eandemque in ipsis existentem ambo Spiritum sanctum producant, una eandemque est numero, ideoque unum principium, sicut etiam cum Trinitas sit rerum creaturarum causa, tamen non tres causæ sunt, licet tria numero illa sit, verum una et omni ex parte una propter identitatem et singularem unitatem voluntatis divinæ (oportet enim me sæpius eadem dicere ad eum, qui eadem semper repetit). Neque vero propterea sequitur, creaturam esse Spiritum, ut inferre soles, et ratio-

(a) Vide Bessarionis Orat. dogm. de unione in conc. Florent., cap. 5 seq.

(b) Hilarius, de Trinit. xi, 56, 57, formula *ex Patre per Filium* utitur. Jam ante eum Tertullianus sive Prax. c. 4. et Novatianus, in libro De Trini-

tate eam usurparant.

(c) Certum est Cyrillum Alexandrinum præpositionem *ex* in hac materia non semel adhibuisse. Cf. Allat. Vindic. syn. Ephes., c. 54, p. 165 seq.

(d) Vide supra ad cap. 2 (10).

nes dicitur sunt; neque vel seipsum produerit Spiritum vel alterius esse naturæ. Nam et has quoque infirmas rationes solvimus. Et Filius quoque ex Patre secundum divinam essentiam genitus neutiquam vel seipsum generat vel alterius est nature.

Itaque omnino et omni ex parte dissolutis hisce arcanarum telis, superior quavis calumnia atque injuria et cum veritate discrete probatur consistens Latinorum, vel, quod idem est dicere, Christianorum immaculata theologia ac fides.

Ἐάντοθεν τοίνυν τῶν ἀραχνίων τούτων νημάτων καὶ πάντῃ διαλελυμένων, ἀνώτερα μὲν πάσης συγκοφαντίας καὶ ἐπηρείας μετὰ τῆς ἀληθείας δὲ ἰσταμένη δεικνύται διαβρήδην ἡ Λατίνων, ταυτὸ δὲ εἰπεῖν, ἡ Χριστιανῶν ἀκηλίδωτος θεολογία καὶ πίστις.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΡΔΙΝΑΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΒΕΚΚΟΥ ΑΝΤΙΡΗΣΕΙΣ.

SAPIENTISSIMI CARDINALIS

DOMINI BESSARIONIS

CONTRA PALAMAM

APOLOGIA INSCRIPTIONUM ⁽¹⁾ VECCI.

(Apud Petrum Arcadium, Opuscula aurea, Romæ 1670, 4°.)

Vecci in primam collectionem prima inscriptio. Β Τοῦ Βέκκου εἰς τὴν πρώτην συλλογὴν πρώτη ἐπιγραφή.

Sententias varias sanctorum Patrum litteris consignatas collegimus: quibus ostenditur Spiritum sanctum ex Filio quoque esse: post quas, in presenti libello, alias substernimus, ad probandum Spiritum sanctum ex Patre esse per Filium; et quoniam hæc quidem ex Filio, illæ autem per Filium esse ipsum demonstrant, ad declarandam æqualem vim præpositionum *per* et *ex*, continenter statim alias sententias scriptas subjicimus, quibus hæc præpositiones idem valere ostenditur.

Gregorii Palamæ refutatio inscriptionum Vecci.

Quando præpositiones *ex* et *per* in re theologica inter se conveniant, atque significatione æque pollent, non divisionem neque differentiam sanctissimæ Trinitatis, verum conjunctionem, et que secundum naturam sit, immutabilitatem, atque eandem voluntatem designant. Hinc enim

Ῥήσεις διάφοροι γραφικὰ συλλεγεῖσθαι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Μεθ' ἧς ἕτεραι ῥήσεις καταστρωννύονται ἐν τῇ παρουσίᾳ βιβλίου εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐπειδὴ αἱ μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, αἱ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποδεικνύουσιν εἶναι αὐτὸ, εἰς παράστασιν τοῦ ἰσοδυναμοῦ τῆς διὰ καὶ τῆς ἐκ, ἀκολούθως παρευθὺς ἕτεραι γραφικὰ ῥήσεις καταστρωννύονται, δι' ὧν τὸ τῶν προθέσεων τούτων ἰσοδύναμον ἀποδείκνυται.

Τοῦ Παλαμᾶ ἀντίρρησις πρὸς τὰς τοῦ Βέκκου ἐπιγραφάς.

Ἢταν ἐπὶ τῆς θεολογίας ἰσοδυναμῶσιν ἀλλήλαις ἡ ἐκ καὶ ἡ διὰ, οὐ τὴν διαίρεσιν οὐδὲ τὴν διαφορὰν παριστῶσι τῆς ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ τὴν ἑνωσιν καὶ τὴν ἀπαρραλλῆξιν, ἧτις ἐστὶ κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν ὁμοουσίαν· δεικνύται γὰρ ἐντεῦθεν τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως, καὶ δυνάμεως,

(1) Inscriptiones in sententias SS. Patrum quas de processione Spiritus sancti collegit. Opus Vecci jam edidimus in tome CXLII. Edit.